

УДК 122/129

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/11-4/13>

Руслана КОПЕРЛЬОС, канд. філос. наук

ORCID ID: 0000-0002-4896-2407

e-mail: koperlosr@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Вступ. Наголошено, що феномен свідомості є одним із найбільш суперечливих та загадкових елементів сутності людини, який із давніх часів і до сьогодні цікавить науковців різних галузей дослідження науки. У цьому дослідженні зроблено спробу розкрити саме філософське осмислення цього явища.

Методи. Розглянуто процес історичного розвитку уявлень про свідомість людини як одну з основних категорій дослідження філософії, від античності до сучасності. Висвітлено зміст філософських ідей деяких відомих мислителів різних періодів розвитку філософської думки. Означено п'ять основних сучасних підходів до розкриття одного зі статусів свідомості, а саме онтологічного: ідеалізм, матеріалізм, дуалізм, фізикалізм, панпсихізм, нейтральний монізм.

Парадигмальні зрушення, що вимагають змістово-сислової експлікації поняття "свідомість", пов'язані з низкою підходів до філософсько-методологічного дослідження цього поняття, адже розуміння терміна "свідомість" показує багатоманітність своїх смислів не тільки в межах різних галузей науки, але і в межах філософії. Проте методологічний ракурс, через який відбувалося дослідження, дає цілісне уявлення про розуміння свідомості людини в сучасній філософії, тобто сприяє переосмисленню класичних розумінь цього поняття.

Результати. На основі вивчення деяких класичних та сучасних досліджень з'ясувано проблемний спектр філософської категорії "свідомість". Сформульовано розуміння свідомості як особливого виду буття та об'єктивної реальності, невід'ємної сутності кожної людини, яка включає суб'єктивний та об'єктивний досвід.

Висновки. Свідомість дає людині змогу сприймати, аналізувати, синтезувати, порівнювати тощо дані, які вона отримує про світ та інших індивідів / особистостей, і на основі цього формувати своє світорозуміння, світовідношення та ставлення індивіда до себе, до іншого / інших, суспільства, природи, Всесвіту тощо. Свідомість як один з основних компонентів сутності людини формується на розумінні різноманітних цінностей світу та суспільства: знання, мораль, істина, добро, прекрасне, ідеали, норми тощо, які є необхідними умовами для повноцінного та гармонійного існування особистості у світі та суспільстві.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, духовність, людина, мислення, історія філософії.

Вступ

У наукових колах сьогодні можна знайти значну кількість варіантів визначення терміна "свідомість". На основі цього дослідження та порівняльного аналізу розуміння цього терміна в межах історії філософської думки, зроблено спробу вивести цілісне тлумачення свідомості людини. На різних етапах розвитку філософії мислителі по-різному ставилися до проблеми свідомості людини, її визначення, властивостей, елементів структури та функцій. Оскільки свідомість є важливим та суперечливим компонентом людини та її психіки, то і підходи до її тлумачення різняться своєю різноманітністю та історичністю. Саме тому і немає єдиного погляду на цю проблематику та єдиного методу дослідження.

Крім того, складність полягає у тому, що свідомість є внутрішнім осередком існування людини, а не зовнішнім, саме тому виникає проблема під час її дослідження, оскільки вивчати її можливо лише ззовні, а не зсередини.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі історико-філософського аналізу проблеми свідомості людини сформулювати цілісне розуміння поняття "свідомість".

Основним завданням є: на основі аналізу різноманітності поглядів на філософську категорію "свідомості" в межах історії філософії розглянути особливості поняття "свідомість" у контексті сучасної філософії та сформулювати цілісне розуміння свідомості людини.

Джерела. Філософи пояснювали та пояснюють категорію "свідомість" по-різному. Література, яка присвячена дослідженню проблеми свідомості, практично неоглядна. Усі класики філософії, починаючи з Платона, розглядали питання свідомості та/або робили її своєю основною темою для дослідження. Чому так відбулось та відбувається: у різних аспектах і різною мірою всі філософські вчення цікавляться проблемою людини, її місцем у світі та суспільстві. Саме через це і неможливо оминати одну з основних сутностей людини (елементу її духовного світу), а саме свідомість.

Про наявність перепон у розумінні свідомості людини свідчить уже те, що на сьогодні немає єдиного задовільного визначення поняття "свідомість", оскільки не можна чітко встановити межі цього феномену.

Методи

У контексті дослідження особливої уваги набирає потреба в аналізі уявлень про свідомість людини в різні історичні періоди, а саме: Антична, Середньовічна філософія, доба Відродження та Нового часу як періоди класичного філософування, період неklasичної та сучасної філософії.

Філософська категорія "свідомість" обумовлює особливості вивчення через застосування філософських та загальнонаукових методів. Дослідження здійснювалось на основі праць українських, західних дослідників, а також філософів відповідного історичного періоду.

Результати

Поняття "свідомість" як одна з основних категорій філософії і до сьогодні є досить суперечливим явищем та має основоположний характер для тлумачення сутності людини. "Формування нових цінностей та переосмислення старих сьогодні є дуже актуальною темою як для українського суспільства, так і для світу загалом. Усе більша кількість людей ставить собі питання про моральні, духовні, етичні та релігійні цінності" (Коперльос, 2023, с. 43). Саме через це постійно виникає питання про те, що ж таке свідомість людини. Оскільки цей феномен є найбільш загадковим явищем, то навколо нього точиться багато полемік, наприклад, що таке свідомість; чи притаманна свідомість усім людям без винятку тощо.

Людина як суспільно-історична істота, яка володіє мовою, мисленням, цілеспрямованою діяльністю, цілеспрямованим відтворенням дійсності тощо, вважається єдиною серед усіх живих істот, якій притаманна свідомість. В основі свідомості лежать такі характеристики, як: відображення навколишнього світу за допомогою

© Коперльос Руслана, 2024

різноманітних пізнавальних процесів (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага, інтуїція та інші); здатність розрізняти суб'єкт та об'єкт, а також розуміти, коли із суб'єкта перетворюється на об'єкт для інших суб'єктів (тобто людина здатна усвідомлювати себе одночасно як суб'єкт та як об'єкт дослідження); забезпечення цілеутворювальної діяльності людини; наявність емоційно-оцінних ставлень до навколишнього середовища, світу, інших людей, самої себе та всього того, що відбувається навколо. Тому саме завдяки свідомості людина здатна усвідомлювати світ, суспільство, себе та своє місце в об'єктивній реальності, а також розуміти та сприймати особливість і неповторність власної суб'єктивної реальності (внутрішнього світу).

Серед багатоманітності визначень поняття "свідомість" "Філософсько-енциклопедичний словник" дає таке "Свідомість – специфічний прояв духовної життєдіяльності людини, пов'язаної із пізнанням, яке робить відомим (свідомим), знаним зміст реальності, що набуває предметно-мовної форми знання" (Шинкарук та ін., 2002, с. 567). Як бачимо, тут знову ж таки простежується нерозривний взаємозв'язок між свідомістю та мовою. Тут варто зазначити, що це лише одне з множини можливих визначень терміна "свідомість".

Проблема свідомості у філософії є універсальною, адже вона стосується усіх аспектів людського буття та є такою, що безпосередньо пов'язана з мисленням та мовою людини. Але не варто ототожнювати свідомість і мислення, адже у процесі пізнання усвідомлення об'єкта передусє його осмисленню. Також важливо розуміти, що міждисциплінарний характер проблеми свідомості обумовлений тим, що складна структура цього феномену не дозволяє повністю досліджувати його методами однієї науки. Крім того, в кожній із наук, які досліджують поняття "свідомість", можна знайти своє визначення та розуміння цієї проблеми, оскільки методи та підходи дослідження різняться.

В історії філософії можна простежити не одну характеристику, опис або тлумачення проблеми свідомості людини. В античний період проблема свідомості як така чітко поки що не існує, але можна простежити її розуміння під поняттям "душа". Наприклад, у Платона душа має здатність до мислення, але при цьому не має здатності пізнати істину, крім цього, завдяки їй тіло має можливість бути живим. Тут знання насправді не що інше, як пригадування того, що знала душа, перебуваючи у світі ідей, перш ніж втілитися в матеріальне тіло. Таким чином, душа в нього розглядається як така, що здатна мислити, пізнавати, розуміти. В Арістотеля під свідомістю розуміється розумна душа, роль якої підлаштовувати поодинокі відчуття під загальні поняття за допомогою логічних операцій. Таким чином, мається на увазі операціональний характер такої душі. На думку Арістотеля наявність душі є у всьому живому, але тільки в людини вона є розумною, тому саме людина здатна до пізнання та мислення, ба більше, до абстрактного мислення та раціонального пізнання дійсності (духовно осмислювати та засвоювати) (Арістотель, 2022).

У Середні віки відбулася зміна світогляду, тобто перехід від міфології до релігії, та ідеологічних установок (акцент ставиться на віру, а не на знання). У цей період свідомість можна трактувати двояко, з одного боку, як душу, з іншого, як здатність людини усвідомлювати власне земне життя (тут і тепер) та прагнення до Божественного світу через дотримання та сповідування істин Одрокнення. Наприклад, поняття "свідомість" у вченні Августина відсутнє, проте змістово воно є

у такому вигляді, що характеризує діяння Бога як усвідомлені та наділені вищим змістом; щодо людини, то свідомість тут – це визнання існування Бога та розуміння неминучості віри в Нього. Тому свідомість людини – це визнання Бога в собі (бо людина створена "за образом і подобою Бога"), богопізнання, духовна діяльність. Також можна навести приклад на основі вчення Томи Аквінського, який, прославляючи можливість людського розуму, пов'язав поняття "свідомість" із поняттям "інтенція", що позначає у нього особливу спрямованість свідомості на світ буття. Загалом можна сказати, що в Середні віки філософи підійшли до думки, що свідомість є об'єктивною реальністю, яка має складну структуру. Навіть більше, вона є для людини одночасно і благом, і "прокляттям", бо лише людина здатна усвідомлювати свою смертність (кінцевість), гріховність, і саме тому прагне до нескінченного Бога.

Доба Відродження, як відомо, робить акцент на дослідження проблеми людини, де вона постає "як індивідуальність, як активна в її діях та пізнанні світу, в її красі та талановитості. Саме доба Відродження є тим культурним часом, коли вибудовується підґрунтя для філософського гуманізму – обґрунтування поваги до гідності людини, до права на щасливе земне життя. Людина у філософії Відродження розуміється уже не як гріховна, а як вища цінність, в єдності її тілесності та духовності" (Сидоренко, 2010). Це період звільнення розуму від теологічної залежності, повернення до досвіду та пізнавальних здібностей людини. Фактично свідомість тут постає як здатність людини до об'єктивного пізнання дійсності, розуміння себе як індивіда (одиниці роду людського) та особистості, яка здатна і має всебічно розвиватися (у фізичному, інтелектуальному, емоційному та інших аспектах). Тут людина вже чітко усвідомлює різницю між вірою та знанням і прагне знань.

Філософія Нового часу продовжує і вдосконалює розуміння свідомості людини доби Відродження. Свідомість тут постає самостійним й індивідуальним явищем, а водночас зростає самодостатність людини, її відповідальність за свої вчинки, за свою бездіяльність (пасивність до знань та власного самовдосконалення) тощо. Існування людини окреслюється її свідомістю, тобто здатністю сприймати навколишню дійсність, навколишнє середовище, суспільство, інших людей, які теж є носіями індивідуальної свідомості, тощо. Підтверджує таке формулювання свідомості вираз Р. Декарта: "Я мислю, отже, існую" ("cogito ergo sum"). Важливим також є те, що свідомість починає розглядатися категорично по-новому, бо вона уявляється уже як самосвідомість та стає рівноправною із об'єктивною реальністю. "Декарт провів лінію поділу між свідомістю та світом, підкреслюючи пріоритет того, що міститься усередині свідомості, над тим, що відбувається у зовнішньому світі. Свідомість протиставлено світу онтологічному й епістемологічному. Свідомість з онтологічного боку має зовсім інший статус, ніж світ; з епістемологічного боку світ стає об'єктом для вирваної зі світового середовища свідомості. У Декарта немає глибинного смислового зв'язку між свідомістю та світом, є лише каузальний зв'язок – це підтверджується дослідженням проблематики емоції" (Пилипишин, 2020, с. 324).

У новітній філософії можна для прикладу виокремити ще одного дослідника, Д. Юма. Під свідомістю Юм розумів не що інше, як рефлексивну думку чи сприйняття. Уточнити значення поняття "свідомість" може контекст, у якому він вживає це слово: "свідомість обов'язку", "свідомість суспільного інтересу", "свідомість

своєї слабкості", "свідомість нашої чесноти, краси, нашого багатства чи влади". Крім цього, можна додати, що в роботах Юма міститься і формулювання поняття "самосвідомість", яке можна виразити таким висловлюванням: це "враження нас самих про нас самих, яке створює нашу свідомість". Ось як він описує, яким чином враження надходять до свідомості: "Спершу якість враження діє на відчуття і змушує нас сприймати тепло або холод, спрагу або голод, задоволення або страждання того чи іншого характеру. З цього враження свідомість знімає копію, яка залишається і після того, як припиняється дія враження, і яку ми називаємо ідеєю. Ця ідея задоволення або страждання, повертаючись до душі, створює нові враження бажання і відризи, надії та страхи, які, власне, можна назвати враженнями рефлексії, тому що походять від неї. Останні враження або страждання знову копіюються пам'яттю та уявою і стають ідеями, а ті, у свою чергу, можуть дати початок іншим враженням та ідеям" (Юм, 2003, с. 42). Крім того, у трактаті Юма є такі твердження, які наштовхують на думку про те, що Юм був прихильником теорії соціального походження свідомості, тобто є попереднє розуміння і про суспільну свідомість.

У XIX столітті почали виникати ірраціональні підходи, у яких визначальною основою духовності людини стала не стільки свідомість, розум, скільки воля, почуття, переживання, інтуїція тощо (філософія життя, екзистенціалізм, персоналізм, волонтаризм та інші вчення). Але все ж таки стійкий інтерес до свідомості залишився актуальним, і триває дотепер. Найбільшого успіху в поясненні цього терміна досягнув психоаналіз, а саме З. Фрейд, у якого власне свідомість – це здатність людини усвідомлювати себе, видокремлювати себе від інших та навколишнього світу, контролювати свої дії, інстинкти тощо. Загалом у цей період існує багато підходів та розумінь філософської, і не тільки, категорії "свідомість", але незаперечним залишається той факт, що вона є суб'єктивною реальністю та/або внутрішнім світом людини, за допомогою якої вона здатна пізнавати світ, суспільство та саму себе, і тому взаємодіяти з ними відповідним чином.

У сучасній філософії існує значна кількість різноманітних концепцій розуміння проблеми свідомості. "Загалом якісні особливості людського інтелекту окреслюють терміном "свідомість", тому питання про сутність свідомості, її виникнення та можливості століттями хвилювало найкращих представників людства, надихало на пошук та творчі злети. Музика, поезія, усе мистецтво, наукові розвідки глибші сущого та інші напрями інтелектуальної діяльності прагнуть розкрити можливості людської свідомості та неповторно-чарівний внутрішній світ людини" (Вовк, & Морозова, 2012). Про що ж це говорить: по-перше, про багатомірність і складність цього феномену, по-друге, про необхідність зведення множини поглядів до більш цілісного визначення цієї філософської категорії та, по-третє, поняття "свідомість" є проблемою дослідження не тільки філософії, але й багатьох інших наук та вчень (психології, соціології, нейробіології тощо). Вибір онтологічної бази свідомості визначає розвиток відповідної концепції.

Важливим для філософії у розумінні свідомості є її онтологічний статус. У цьому аспекті розглянемо кілька основних підходів, серед відомих на сьогодні, до поняття "свідомість":

1. Ідеалізм. Це підхід, за яким свідомість є основою об'єктивної реальності, а матеріальний світ є лише вторинним / похідним із неї. При цьому людська свідомість

є локальним проявом абсолютного / космічного розуму, духу, ідеї, – таку інтерпретацію аргументував Г. Гегель.

2. Матеріалізм. Підхід, який завжди пов'язував існування свідомості з матерією, розглядав свідомість як властивість матерії, вказував на зв'язок між роботою матеріального мозку та свідомістю. Представники: Т. Гоббс, К. Маркс та інші.

3. Дуалізм. Підхід, у якому свідомість і матеріальний світ представлені частково незалежними один від одного субстанціями або реальностями, але свідомість пов'язана з набором властивостей, що їх не можна звести до суто матеріального світу. Тобто свідомість має таку особливу природу, яку не можна звести до природи фізичної. Представники: Р. Декарт, І. Кант та інші.

4. Фізикалізм. Підхід, який розглядає свідомість як властивість матерії, а первинною незалежною реальністю є фізичний світ. Наприклад, згідно з Дж. Тононі, свідомість на фундаментальному рівні являє собою інтегровану інформацію і є внутрішньою властивістю фізичної системи (Тононі, 2008). Також ці ідеї розвивав М. Тегмарк, приймаючи свідомість просто як стан матерії. Він виокремлює п'ять основних принципів: інформації, інтеграції, незалежності, динаміки та корисності, які можуть відрізнити свідому матерію від інших фізичних систем, таких як тверді тіла, рідини та гази (Тегмарк, 2015).

5. Панпсихізм. Це підхід, який проголошує свідомість фундаментальною властивістю об'єктивної реальності, що пронизує все буття та проявляється у ньому різною мірою. Цікавим є те, що цей підхід також визнає, що свідомість властива навіть дрібній частинці, але вже як суб'єктивний досвід. Представники: В. Джеймс, А. Уайтхед та багато інших.

6. Нейтральний монізм. Тут реальність представлена як нейтральна матриця, що переходить через когнітивних агентів у свідомий досвід (Д. Деннет, М. Вельманс та інші). Цей підхід схожий на еволюціонізм своєю концепцією єдиної "реальності, що формується", у якій свідомість розвивається відповідно до внутрішнього алгоритму та багато інших підходів.

Проте загальною рисою представлених концепцій є визнання свідомості як універсальної субстанції реальності. Тобто сумнів за наявності свідомості відпадає.

Дискусія і висновки

Отже, на основі історико-філософського дослідження з'ясовано генезис розуміння філософської категорії "свідомості", починаючи з античної доби і до сучасності. Виокремлено деякі верифікації її тлумачення, визначення та значення для сутності людини як особистості. Таким чином, можна говорити, що свідомість – це найвищий, притаманний людям, рівень психіки, форма відображення та освоєння дійсності (завдяки мисленню та мові), а також усвідомлення людиною себе, інших, світу та свого місця у світі та суспільстві. Свідомість є основним феноменом духовності людини, яка включає у себе світ думок, ідей, почуттів, інтуїцію, волю, увагу, пам'ять та багато інших якостей.

Крім того, для подальшого перспектив дослідження можна навести полеміку між науковцями: чи є свідомість об'єктивним чи суто суб'єктивним феноменом та оцінити можливості її наявності й у інших живих істот, окрім людини.

Список використаних джерел

- Аристотель. (2022). *Метафізика* (О. Панич, Пер.). Темпора.
 Вовк, О. С., & Морозова, Л. П. (2012). *Проблема свідомості в історії філософії*. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. <http://surl.li/ftltbx>
 Коперльос, Р. Ю. (2023). Духовність як одна із сутностей людини. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 42, 43–47.

Пилипишин, П. Б. (2020). Гносеологічно-раціоналістичне розуміння індивідуалізму у філософії права Рене Декарта. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 322–326.

Сидоренко, Л. І. (2010). *Філософське осмислення людини*. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>

Шинкарук, В. І., Бистрицький, Є. К., Булатов, М. О., Ішмуратов, А. Т., Йолон, П. Ф., Ковадло, Г. П., Колодний, А. М., Кримський, С. Б., Лук'янець, В. С., Лях, В. В., Малахов, В. А., Мокляк, М. М., Озадовська, Л. В., Поліщук, Н. П., Пролєєв, С. В., Стратій, Я. М., Табачковський, В. Г., & Хамітов, Н. В. (Ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис. https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf

Юм, Д. (2003). *Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі*. Всесвіт.

Tegmark, M. (2015). Consciousness as a state of matter. *Chaos, Solitons & Fractals*, 76, 238–270. <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2015.03.014>.

Tononi, G. (2008). Consciousness as Integrated Information: A Provisional Manifesto. *The Biological Bulletin*, 215(3), 216–242. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.2307/25470707>

References

Aristotle. (2002). *Metaphysics* (O. Panych, Trans.). Tempora [in Ukrainian].

Hume, D. (2003). *Treatise on human nature: An attempt to introduce an experimental method of reasoning about the objects of morality*. Vsesvit [in Ukrainian].

Koperlos, R. Yu. (2023). Spirituality as one of the essences of man. *Actual problems of philosophy and sociology*, 42, 43–47 [in Ukrainian].

Pylypyshyn, P. B. (2020). Epistemological-rationalist understanding of individualism in René Descartes' philosophy of law. *South Ukrainian Law Journal*, 4, 322–326 [in Ukrainian].

Shinkaruk, V. I., Bystrytskyi, E. K., Bulatov, M. O., Ishmuratov, A. T., Yolon, P. F., Kovadlo, G. P., Kolodny, A. M., Krymsky, S. B., Lukyanets, V. S., Lyakh, V. V., Malakhov, V. A., Moklyak, M. M., Ozadovska, L. V., Polishchuk, N. P., Proleev, S. V., Stratiy, Ya. M., Tabachkovskiy, V. G., & Khamitov, N. V. (Eds.). (2002). *Philosophical encyclopedic dictionary* (p. 113). Abris [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf

Sydorenko, L. I. (2010). *Philosophical understanding of man*. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm> [in Ukrainian].

Tegmark, M. (2015). Consciousness as a state of matter. *Chaos, Solitons & Fractals*, 76, 238–270. <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2015.03.014>.

Tononi, G. (2008). Consciousness as Integrated Information: A Provisional Manifesto. *The Biological Bulletin*, 215(3), 216–242. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.2307/25470707>

Vovk, O. S., & Morozova, L. P. (2012). *The problem of consciousness in the history of philosophy*. Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics [in Ukrainian]. <http://surl.li/ftltbx>

Отримано редакцією журналу / Received: 01.10.24

Прорецензовано / Revised: 15.11.24

Схвалено до друку / Accepted: 25.11.24

Ruslana KOPERLOS, PhD (Philos.)

ORCID ID: 0000-0002-4896-2407

e-mail: koperlosr@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL RESEARCH OF THE PROBLEM OF HUMAN CONSCIOUSNESS

Background. *The phenomenon of consciousness is one of the most controversial and mysterious elements of the human essence, which has been of interest to scientists in various fields of scientific research since ancient times. In this study, an attempt was made to reveal the philosophical understanding of this phenomenon.*

Methods. *The article reveals the process of historical development of ideas about human consciousness as one of the main categories of philosophy research, from antiquity to modern times. The content of the philosophical ideas of some famous thinkers of different periods of the development of philosophical thought is highlighted. Five main modern approaches to the disclosure of one of the statuses of consciousness, namely the ontological one, are revealed: idealism, materialism, dualism, physicalism, panpsychism, neutral monism.*

Paradigmatic shifts that require a content-semantic explanation of the concept of "consciousness" are associated with a number of approaches to the philosophical and methodological study of this concept, because the understanding of the term "consciousness" shows the multifaceted nature of its meanings not only within different branches of science, but also within philosophy. However, the methodological angle through which the research was carried out gave a holistic view of the understanding of human consciousness in modern philosophy, that is, the classical understanding of this concept is being rethought.

Results. *Clarification of the problematic spectrum of the philosophical category "consciousness" in the article was carried out on the basis of the study of some classic and modern studies. An understanding of consciousness as a special kind of being and objective reality, an integral essence of every person, which includes subjective and objective experience, is derived.*

Conclusions. *Consciousness enables a person to perceive, analyze, synthesize, compare, etc., the data he receives about the world and other individuals/personalities, and, on the basis of this, form his worldview, worldview and attitude of the individual to himself, to the other/others, to society, to nature, the universe, etc. Consciousness, as one of the main components of a person's essence, is formed on the understanding of various values of the world and society: knowledge, morality, truth, good, beautiful, ideals, norms, etc., which are necessary conditions for a full-fledged and harmonious existence of an individual in the world and society.*

Keywords: *consciousness, self-awareness, spirituality, human, thought, history of philosophy.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.